

GÜRCİSTAN'DA TÜRKOLOJİNİN GELİŞMESİ*

S.S. CİKIYA

Gürcistan'ın coğrafi konumu dolayısıyla bir takım Yakın Doğu ülkeleriyle sınırdış olan ve bütün tarihi boyunca onlarla kültürel, ekonomik ve siyasî ilişkilerde ve temaslarda bulunan Gürcüler bu ülkelerin dillerine daima ilgi gösterirlerdi. Bu dillerin bazıları, (Arapça, Farsça, Ermenice) 1918 yılında Tiflis Üniversitesi'nde öğretilmeye başladı. Türk lehçelerinin öğretimine ise bir takım özel durumlar nedeniyle biraz geç (1937'de üniversitenin Filoloji Fakültesinde yardımcı ders olarak okutulmaya) başlandı.

Sistemli ve planlı çalışma, Türk dilli halkların dili ve edebiyatı, tarihi ve etnografyasını araştırma alanında bilgileri araştırma işi, Gürcistan'da ancak 1945'te Tiflis Üniversitesi'nde Şarkiyat Fakültesi açıldıktan ve Türkoloji kürsüsü Şarkiyat kürsüsünden ayrıldıktan sonra, özellikle 1948'de Gürcistan SSC İlimler Akademisinde Türkoloji Bölümünü de içeren Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü kurulduktan sonra başladı.

Türkoloji alanında araştırmalar başka bilimsel kurumlarda da: I. D. Cavahişvili Tarih; Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü'nde (Türk Halkları Tarihi ve Etnografyası); K.S. Kekelidze El Yazmaları Enstitüsünde (Türk Dilleri ve Tarihi), Rustaveli Gürcü Edebiyatı Tarihi Enstitüsü'nde (Azerbaycan Edebiyatı) yapılıyor.

Günümüzde Gürcü bilim adamları, Türk lehçelerinin (özellikle Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Özbekçe'nin) sesbilgisi, morfolojik yapısı, sözcükbilim, tarih ve lehçe biliminin problemlerini araştırıyorlar.

Azerbaycan Türkçesini araştırma alanında V.T. Cangidze'nin istek kipi; I. tekil şahıs ekinin ortaya çıkması ve anlamı ile ilgili çalışması dikkate değerdir. Türk lehçeleri çatı kategorisini tanımlamakta esaslı düzeltmeler yaptı. Mesela ona göre ettirgen ve işteş fiilleri çatı kategorisi olarak sayılmaz. Leksikolojik ve morfolojik belirtilere dayanarak o üç çatıyı etken, edilgen ve dönüşlü olarak ayırmanın mümkün olduğunu düşünüyor.

V.I. Cangidze'nin çalışmaları Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin sesbilgisine de değiniyor. Bu çalışmalarda bir çok ilginç sorunların yanında özel olarak Türk dilinin (*sagırnununun*) çeşitli hareketleri araştırılmıştır. Çağdaş Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Arapça kısa ünlülerin aktarılmasıyla ilgili Cangidze'nin gözlemlerinin bilimsel ve pratik önemi vardır. Türk ve Arap dillerinin çağdaş fonetik durumu planında büyük bir ilgi uyandıran, karşılaştırma planda adı geçen dillerde Arapça seslerin reflekslerini inceleme ilk olarak Cangidze'de yapılmıştır. Bu yazarın Azerice'nin omanisk ağzının fonetik özellikleriyle ilgili yazısı birtakım ilginç gözlemleri içermektedir.

V.T. Cangidze' de Türk lehçelerinin leksikolojisi de araştırılmaktadır. Azerbaycan Türkçesindeki Gürcüce'den alınan kelimelerle ilgili yazıda ve Dmanisk ağzıyla ilgili monografide yazar Azerbaycan Türkçesinde Gürcüce kelimelerin sıkı ve uzun zaman süren kültürel-tarihî ilişkilerini hesaba katarak Azerbaycan Türkçesindeki bir çok Gürcüce kelimeleri ortaya çıkarıyor ve bu dildeki alıntılarının semantik ve fonetik değişim olaylarını izliyor.

---

* *Sovetskaya Turkologiya*, No: 6, sayfa 30-39, Petersburg, 1977

V.T. Cangidze iki kardeş Azerbaycan ve Gürcü halkının dil ilişkileriyle kullanılan, gramatik ve leksikolojik interferensin belirli ve genel sorunları incelenen İngiloyk ağzıyla ilgili çalışmalarını yayına hazırladı.

N.N. Canasiya Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin esas itibariyle yapısına ayrılmış olan bir çok yayınlanmış çalışmalarda bu dillerin bir takım morfolojik kategorisini yeni bir tarzda yorumluyor. O Türkçe'deki kip ve zamanın çok özgün bir sistemini işleyerek Canasiya bütün Türk fiilini bilimsel gruplarının bileşimini ve görevini ortaya çıkarmaya çalışıyor ve fiillerin yeniden sınıflandırılmasını teklif ediyor. Canasiya'nın ulaçların sistemi ve görevleriyle ilgili çalışması dikkate değerdir. Kişi ve sayı göstergelerinin ilişkileri ve Modern Türk dilinde onların kullanım kuralları da araştırmacının dikkatini çekiyor. Carasiya akuzatif-fiil kategorisinin göstergelerinin yeni kurallarını sundu.

Yazarın özel bir yazısında çatıları belirleme yöntemi yeniden inceler ve sisteme uygun olarak üç çatıya ayrılmıştır: Bunlar:etken, ettirgen ve nötr. Bağımsız kategorilere işteş fiil ve benzerlerinin biçimleri ayrılmıştır. Gürcü Türkologların birtakım araştırmaları modern Türk leksikolojisinin reform sorunlarına yöneliktir.

1970'te bu konuda G.İ. Anteleva adlı kişi mastır tezi hazırlamıştır.. O Türk dilbilim topluluğunun Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde ve yaşayan halk dilinden eski Türk kelimelerini ortaya çıkararak bir çok yazı yayınlamıştır. G.İ. Anteleva'nın Türk dilinin yapım ekleri konusunda yazdığı çalışması da dikkate değerdir. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin tarihini araştırma alanında Türkologlar gayretle çalışmaktadırlar.. M.G. Beltoze Gürcü grafiğiyle yapılmış XVII. yüzyılda Türkçe yazılan bir eser hakkında büyük bir yazı yayınlamıştır. Çalışmada karışık (Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde) dilde yazılan eserin dili inceleniyor. Eserin malzemeleri iki dilin tarihini araştırmada büyük öneme sahiptir. M.G. Bektadze "Türk" kelimesinden türemiş *naturkali* sözcüğünün ilginç yorumunu sunuyor.

E.R. Sarişvik Azerbaycan dilinin tarihiyle ilgili çok önemli malzemeleri içeren Koroğlu hakkında büyük el yazması eserin dil özelliklerini inceliyor.

N.A. Gurgenidze Gürcü dilinin Adjar ve Gürcü ağızlarında kullanılan Doğu kökenli (Arapça, Farsça, Kürtçe) sözcüklere ayrılan monografi çıkardı. Bununla beraber, o bilinçli olarak Gürcü diline giren kelimeler meselesini araştırdı. Gürcü dilinin Meshet ağzının esasını Türkçe kelimelerin oluşturduğu kelime yapımıyla ilgili çalışması da dikkate değerdir.

E.V. Mamuliya Türkçe deyimleri başarıyla incelemiştir. "Modern Türk Dilinde Karşıt Anlamalı Deyimler", "Türk ve Gürcü Deyimlerinin İlişkileri" adlı makalelerinde Türk filolojisinden bahsetmiştir.

Ş.V.Gabeskiriya, XIII-XIV. yüzyılların meşhur Türk şairi olan Yunus Emre'nin eserlerinde kullanılan dili araştırmaktadır. Yunus Emre'nin kelime kullanma yöntemi üzerinde birçok çalışmalar yayınlamıştır. Bunun dışında, Ş.V.Gabeskiriya, Kartvel Dil Ailesindeki Türkçe kökenli sözcükleri çözümleyememiştir.

M.S. Cikiya, Türkiye Türkçesi'nin ek ve köklerinin sınıflandırılmasını hazırlamıştır. Bununla birlikte, onun tarafından çağdaş Gürcüce'de kullanılmakta olan Türkçe kökenli sözcükler ortaya konulmuştur.

Gürcü halk Edebiyatına Türkçe'den girmiş olan kelimeleri L.İ. Ruhandze incelemektedir.

Taşken'den eğitim almış aolan A.A. Tsalkalamanidze Özbek dilbilimi üzerinde çalışmaktadır. Onun tarafından Özbekçe'nin fiillerini yapı ve anlamı bakımından inceleyen birkaç makale yayımlanmıştır.

Eski Uygur ve Türk Runik yazılarındaki dil incelemesini İ.İ. Şevarnadze başarıyla yapmıştır. “Orhun-Yenisey Yazıtlarındaki Fiil Türleri” konulu doktora tezini savunduktan sonra bu eserlerin güncel Türkoloji yönünden sorun olan yerli kökenli veya yabancı kökenli kelimelerin arasındaki farklılıkları çözümlenmeye başlamıştır.

Gürcistan’daki Türk dilli ahalinin konuştuğu ağızları incelemede de önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu dalın ilk denemeleri 30’lu yıllara rastlar, çünkü bu dönem Güney Gürcistan’ın Samtshe-Saatabago bölgesinden, yani eski Gürcü bölgesi Adigen ilinden geniş bilgileri kapsayan ağızlara ait kelimeler derlenmiştir. Günümüzde Ahıska adını alan bu yöredeki Türkçe’nin ağızı iki dillilik devresinden geçmesiyle ilgimizi çeker. Dilbiliminin tüm alanlarında ve temel dilin (Gürcüce’nin) fonolojideki büyük bir etkisinin oluştuğu, özellikle kelime bilgisi ve ses sistemleri bakımından çok ilginçtir. Bu ağızın incelenmesiyle ilgili bazı sonuçlar yayımlanmıştır, fakat ağız bilgilerinin araştırılması ve ağızın tamamen ayrıca nitelendirilmesi gelecek yıllarda belli olacaktır.

Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Türk ağızlarının incelenmesi konusu birkaç çalışma Y.V.Gudiaşvili tarafından yapılmıştır. Onlardan birisi olarak Rize ve Trabzon ağızlarındaki vokal sisteminin ayrıntılı incelenmesi olmuştur ve Laz substratının (dayanağının) izleri belirtilmiştir. Y.V.Gudiaşvili’nin diğer iki makalesinde Kartvel kelime birimlerinin bir yığını Doğu Anadolu’daki Türk ağızlarına girmiş olduğu tespit edilmiştir.

Bir zamanlar Doğu Anadolu’dan göç edip Gürcistan’ın Salk bölgesine yerleşmiş Rumlar Türkçe konuşmaktadırlar. Y.V.Gudiaşvili ve N.N.Canaşvili araştırma sürecinde bu bölgede yaşayan halkın konuşmasının iki ağza ayrıldığını ortaya koymuşlar. Y.V.Gudiaşvili bu alanda topladığı geniş kaynaklarda Nijnesalkski ağızının fonetik, gramatik ve leksikolojik özelliklerini ayrıntılı olarak incelemiştir.

N.N. Canaşa dikkati analizler sonucunda Verhnesalski ağızının kendine özgü fonetik, morfolojik, sentaktik ve leksikolojik özelliklerini göstermiş ve bunun da ayrı bir Türk ağızı olması gerekir biçiminde bir düşünceye varmıştır.

Tiflis Türkologları Gürcistan’daki Azerbaycan halkının dilini de incelemektedirler. V.T. Cangidze Gürcistan’ın Dman bölgesinde yapmış olduğu araştırmalar sonucunda Azerbaycan Türkçesinin Dman ağızını inceledi ve gerekli bilgileri toplayarak monografisini Bakü’de yayımladı.

G.V. Tuşmalışvili’nin çalışmaları Gardaban ilindeki Azerbaycan Türkçesi ağızının incelenmesi üzerinde olmuştur. Yazar tarafından hem karşılaştırmayla ilgili ilginç özellikler, hem de önceki edebiyatlarda rastlanmayan ağız kelime bilgisine ilişkin öğeleri ortaya konulmuştur.

Gürcistan İlimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü’nde verimli çalışmalar yapılmaktadır. Ts.A. Abuladze’nin Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi’nin dil tarihinin özel sorunları ve Gürcü-Türk dilinin ilişkileri konusu kapsayan eseri yayımlandı. Onun monografisinde Türkçe kökenli üç binden fazla Gürcüce kelime unsuru belirtilmiştir. Gürcüce transkripsiyonunda XVII-XVIII. yüzyıllardaki konuşma belgeleri görülür. Çalışmada Türkçe kelimelerin fonolojik, leksikolojik ve gramatik özellikleri günümüz Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi ve bunların ağızlarıyla kıyaslanması ilgimizi çekmektedir. Ts.A.Abuladze Gürcüce’ye girmiş olan pek çok Türk, Arap ve Fars kökenli kelimeleri ve bunların yalnızca Türkçe kanalıyla etkilenmiş olduğunu ortaya koymuştur.

Ts.A. Abuladze geçmişten beri süregelen Türkçe öğrenimin gelişme tarihi ve Türk-Gürcü tarihî kültürel ilişkileri için büyük önem kazanan Osmanlı Devleti’nin belgesel eserlerini ve bir de Osmanlı diplomatisi ve paleografyasının özel sorunlarını yayıma hazırlamaktadır. Onun tarafından XVIII. yüzyılın yazarı Gürcizade’nin *تاریخ آذربایجان* adlı eseri

basılmıştır. Kitapta 1723-1724 yıllarında Osmanlı paşalarının Kafkasların kuzey ve doğu bölgelerine yapmış oldukları saldırılar anlatılır. Ts.A. Abuladze çalışmalarının büyük kısmını Gürcistan'daki müze ve arşivlerde saklanmış olan Türkçe el yazmalar üzerinde yürütmektedir.

Geçmişten kalan belgeler Osmanlı eserlerinin yayımlanmasıyla S.S. Çikiya ilgilenmektedir. İlk önce Türkçe metinleri (1947), Gürcüce çevirisi'ni (1941) ve araştırmanın kendisini (1958) içeren üç ciltten oluşan "Gürcistan Vilâyeti'nin Sicili (XVI.yüzyıl)" eserinden bahsetmemiz gerekir. Metinlerde dilin çözülmesi üzerinde duran dördüncü cilt ise basıma hazırlanmıştır. Karmaşık bir yazıyla elimize ulaşmış "Siyakat" adlı bu eser Güney Gürcistan tarihinin ve ekonomisinin, Gürcü-Türk sosyal ve siyasî ilişkilerinin incelenmesi için önemli bir kaynak olmakla birlikte bazı askerî sorunları da açığa çıkarmaktadır.

Burada karşımıza çıkan zorluk da, edebî dilin tarihi gelişimi sırasında birkaç belirsiz, zor ve çözülmemiş sorunların olmasıdır. Bunlardan birisi de periyotlara ayırma sorunudur. Sadece sosyolojik bakımına dayanarak,yani edebiyat tarihini edebî dilin tarihi ile özdeşleştirerek Edebî Dil Tarihinin periyotlara ayırmayı ilmî olmayan ve subjektif temellere göre yapmışlardı. Ama millî konuşma ve edebî kitap dillerinden ve yazının öneminden yola çıkarak edebî dilin ilmî periyotlara ayrılması mümkün olabilir.

Şu anda Türk dilleri tarihini araştıran uzmanların en acil meselesi yakın yıllarda edebî dilin tarihini hazırlamaktır. Türk dillerinin eski tarihinin incelenmesi günümüzde çok fena durumdadır. Orhun Yenisey Anıtları Türk dillerinin en eski anıtları olduğu için uzun zaman Türk dilleri tarihi bu yazıtlardan başladığı tespit edilerek geldi. Oysaki, M.Ö. ve Milatın başında Ural dağlarından Avrupa'nın Batısına kadarki topraklarda eski Türk soyları yaşıyordu. Bunun için bize göre Türk dilleri tarihinin birçok sorunlarını çözmeye büyük katkıda bulunan Macar türkoloğu U. F. Nemet'in en eski Türklerin ikamet ettiği topraklar konusuna dair verdiği aşağıdaki bilgileri doğrudur. Belli olduğu gibi Türklerin yaşadıkları en eski topraklar genelde Orta Asya ve Doğu Asya'ya aittir. Buna karşı olarak ben, dil ile ilgili bilgilere göre Türklerin en eski tahmini toprakları Batı Asya'dan itibaren aranmalı düşüncesini ileri sürdüm. Türk soylarını Ural'daki soylardan ayırmamalıyız ve Ural'daki soyların ilk topraklarının da Orta ve Doğu Asya olduğunu sanmamıza hiçbir neden yoktur".

Hunların, Hazarların, Bulgarların eski Türk soylarının dilleri ile ilgili birçok belirsiz ve araştırılmamış meseleler vardır. Türk grubundan olup, diğer dillerden çok uzaklaşarak bazı araştırmacılarca Batı Hun diline bağlanan Çuvaş dilinin ve Doğu Hun diline giren Yakut dilinin araştırılmamış bir çok meselesi vardır. Bütün bunlar Sovyet Türkologlarının tarihçi ve arkeologlarla beraber Türk dillerinin Orhun Yenisey zamanına kadarki tarihi boyunca büyük önemli araştırma çalışmaları yapması gerektiğini gösteriyor.

Türk dillerinin anlattıklarının araştırılması ve yayımlanması alanında uzun süren geri kalmada kaldırılıyor. XI.yüzyılın en büyük eseri Kaşgarlı Mahmut'un X-XI yüz yıldaki Türk tarihi etnofrafisi, folkloru ve dili hakkında değerli bilgileri içeren "Divanı Lugat'it-Türk" adlı eserinin araştırılıp yayımlanması üzerindeki çalışma canlandırıldı.

IV-XIII. yüzyıl dillerini kapsayan "Eski Türk Sözlüğünün" yayımlanması memnuniyet verici bir hadisedir.Kelime bilgisi ve gramer bakımından Türk dilinin aşağıdaki eserleri inceleniyor: "Kutadgu Bilig", "Kodeks Kumanikus", "Hitabet'ul Hakayik" ve başka Türk lehçeleri tarihi hakkında büyük önem taşıyan eserler mevcuttur. Bunların hepsi sadece işin başlangıcıdır. Bir çoğu Orta Çağ, Kıpçak yazılı eserleri, bizde yayımlanmamış ve kelime bilimi ve dilbilgisi açısından incelenmemiştir.

Türk lehçelerini araştırmadaki uzun süreli duraklamadan dolayı burdaki birçok mesele henüz çözümlenmemiştir. Buradan yola çıkarak “*Sovyetskaya Türkologiya*” dergisi Türk edebî dillerinin daha henüz çözümlenmemiş sorunlarını, yani: edebî dillerin oluşum yollarını, halkın konuşma dili ile yazı dilinin birbirini etkileme süzrecini, Millî edebî dilin oluşmasındaki lehçe ile ilgili temelleri ve Türk edebî karşılaştırmalı tarihi metodun uygulanması, Türk lehçeleri tarihini araştırmadaki lehçe verilerinin, bilgilerin önemini belirtmeli ve aydınlatmalıyız. Bununla beraber derginin dikkati Türk yazılı eserlerinin işlenmesi ve yayımlanması ile ilgili sorunların aydınlatılması üzerine toplanmalı.

Türk lehçelerinin eski tarihini araştırma dolayısıyla Altay dilleri sorunlarıyla yakından ilgilenme zamanı geldi. Bunun için “*Sovyetskaya Türkologiya*” dergisinde Altay dillerine ilişkin sorunlar da yayımlanmalı.

Bilindiği gibi eski zamanlardan beri Türk halkları Çin, Sami, Fin-Ugor ve Hint-Avrupa milletleri ile komşu olarak yaşamışlardır. Buradan onların dilleri arasında etkileşim olduğu anlaşılır. Ancak bu süreci araştırmanın büyük kısmı tek yönlü yapılmıştır. Meselâ, çoğu zaman sadece ‘medenî diller’ dediğimiz Türk dillerini etkileyebildiği anlatılmıştır. Ve bu dillere de Hint Avrupa dillerinin ait olduğu sanılıyor. Ters süreç yani Türk dillerinin ihtilâl kadarki Macar Türkologlarının ve Rusça çalışmaları, Sovyet döneminde de N. K. Dmitriyev’in çalışmalarını katmadığımızda Hint-Avrupa dillerinin etkisi incelenmemiş olarak kalmıştır.

Son zamanlarda Sovyetler Birliği’ndeki ülkelerin bu konuya olan ilgisi oldukça arttı. Azerbaycan’da Türk lehçelerinin Farsça ve Arapça’ya Azerbaycan Türkçesinin Kafkas dillerine olan etkisini gösteren çalışmalar yapılmıştır.

Ama bunların hepsi sadece başlangıçtır. Türkologların bu alanda yapacakları bir çok iş var. Bir taraftan komşu dillerin her hangi bir Türk dilindeki dayanağını, ikinci taraftan Türk dillerinin bu dillerdeki dayanaklarını göstermek gerekir. Komşu dillerde Türk lehçelerinin özünde çoktan kaybolmuş dayanaklar çok sıkça rastlar. Onların ortaya çıkarılması Türk lehçelerinin tarihinin araştırılması için muazzam derecede önem taşır.

Kelime alma meselesi gayet karmaşık meselelerdendir ve karşılaştırılan dillerin bütün incelik ve farklılıkları hakkında esaslı bilgileri gerektirir.

Son zamanlar Türkoloji çalışmalarında sadece leksikoloji değil fonetik ve dilbilgisi bakımından olan etkileşimler de bahsediliyor. Ek veya kelime alma olgusunun açıklanması genel olarak Orhun Yenisey Âbidelerinden gelmektedir. Eğer somut bir Türk lehçesindeki herhangi bir unsur bu âbidelerin dilindeki bir kelimeye tesadüf ederse, o ezeli sayılır. Elbette bunu kabul edemeyiz. Çünkü Orhun -Yenisey Âbidelerinin dili bütün Türk lehçelerinin anadili olamaz. Birincisi, bu dil VII-VIII. yüzyıldaki başka Türk lehçeleriyle aynı zamanda yaşayan bir dildir, ikinci olarak modern Türk lehçelerinde Orhun Yenisey Âbidelerinde olmayan arkaik unsurlar var; üçüncü olarak da Orhun Yenisey Âbideleri hiç de bütün bir dili temsil etmiyor, sadece o zamanda yaşayan dilin bir parçasıdır. Böylece, diğer dillerden ziyade Türk lehçeleri tipolojik bakımdan Hint Avrupa dillerine (daha) yakındır. Meselâ, Azerbaycan Türkçesi sentaks bakımından (kelime düzeni, edatlı grup, yan cümle zenginlikleri) Hint Avrupa dillerine daha yakındır.

Çeviren: Rahat ABDİYEVA